

Şah İsmail: Hayatı ve Şahsiyeti

Sebahattin Şimşir*

ORCID:0000-0002-1911-445X

Öz

Türk tarihinin önemli isimlerinden olan Şah İsmail hala tartışılmaktadır. Böyle bir şahsiyetin tartışılmaktan ziyade yazılmaya ihtiyacı vardır. Bizde çoğunluğu Türkiyeli bilim adamlarının çalışmaları olmak üzere hayatı ve şahsiyetini kaleme almaya çalıştık. İnanıyoruz ki, Şah İsmail daha uzun yıllar tartışılacaktır. Ancak, bu onun objektif yazılmasının önüne geçmemelidir. Kendisini, yaptıkları ve mücadelesi ile değerlendirmek daha faydalı olacaktır. Bu çalışmanın gençlere faydalı olması ve siyaset dışında değerlendirilmesi en büyük temennimiz olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şah İsmail, hayatı, şahsiyeti, Türk tarihi

Gönderme Tarihi: 20/02/2019

Kabul Tarihi:26/10/2019

*Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, E-mail: sebahattinsimsir@gmail.com.tr

Shah Ismail: His Life And Personality

Sebahattin Şimşir

Shah Ismail, who was an important figure in Turkish history, is still being debated on. Such a person should be written about rather than being discussed. And we tried to write about his life and personality with the help of the writings of mostly Turkish scholars'. We believe that Shah Ismail will be discussed for many more years. However, this should not prevent him to be written about. It will be more useful to peruse him, his actions and his struggle. Our biggest wish would be this work to be useful and be evaluated non-politically.

Keywords: Shah Ismail, his life, his personality, Turkish history.

Received Date: 20/02/2019

Accepted Date: 26/10/2019

Шах Исмаил: Жизнь и Личность

Себахаттин Шимшир

Резюме

Шах Исмаил, важная фигура в турецкой истории, все еще обсуждается. Такого человека нужно писать, а не обсуждать. Большинство из нас, включая работу турецких ученых, попытались написать его жизнь и личность. Мы верим, что Шах Исмаил будет обсуждаться в течение многих лет. Однако это не должно препятствовать тому, чтобы это было написано объективно. Было бы более полезно оценить его с его борьбой. Мы будем надеяться, что это исследование будет полезным для молодежи и оценено вне политики.

Ключевые слова: Шах Исмаил, жизнь, личность, история Турции

Получено: 20/02/2019

Принято: 26/10/2019

Giriş

Şahsiyeti tartışılmaktan ziyade yazılmaya ihtiyaç duyulan, Türk tarihinin önemli isimlerinden olan Şah İsmail'in hayatı ve şahsiyetinin incelenmesinin günümüzde de günceldir. Şah İsmail'in kimliğinin, faaliyetinin ve mücadelesinin çoğunluğu Türkiyeli bilim adamlarının çalışmalarına dayanarak, onları kıyaslayarak objektif olarak ve siyasete dışında değerlendirilmesi gereklidir.

Şah İsmail 25 Receb 892 tarihinde (17 Temmuz 1487) tarihinde Erdebil'de dünyaya gelmiştir.¹ Babası Şeyh Haydar, annesi Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kızı Alemşah Begüm'dür. İsmail, henüz bir yaşında iken babası Şeyh Haydar Şirvanşah Ferruh Yesar ile giriştiği mücadele neticesinde 9 Temmuz 1488 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Bu ölüm sonucunda Safevilerin başına İsmail'in ağabeyi Sultan Ali geçmiştir. Bu dönemde Akkoyunlu hükümdarı olan Sultan Yakup yeğenlerinin her geçen gün artan güçlerinden ve itibarlarından rahatsız olduğundan, yeğenleri Ali, İsmail ve İbrahim'i anneleri Alemşah Begüm ile birlikte tutuklattırarak İstahr Kalesi'ne hapsedirmiştir. Bu hapis dönemi yaklaşık dört buçuk yıl sürmüştür.²

Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup'un 1490 yılında ölümü üzerine yeğenlerine sadece hürriyet yolu açılmamıştır. Sultan'ın vefatı sonucu Akkoyunlu topraklarında başlayan ve bir türlü bitmeyen iç savaşlar neticesinde tahtı eline geçiren Rüstem Bey, kardeşi Baysungur'a karşı giriştiği amansız mücadelede yeni kuvvetlere ihtiyaç duyması üzerine, Safevilerden yararlanmak istemiştir. Bundan dolayı da Haydar'ın oğullarını serbest bıraktırmış ve 13 Ağustos 1493 tarihinde Baysungur tehlikesini ortadan kaldıran Rüstem, Safevilerin güç kazanmasından endişe duymaya başlayınca onlara karşı da harekete geçmiştir. Bu saldırı sonucu Şeyh Ali öldürülünce, İsmail'in hicret dönemi başlamış, önce Erdebil daha sonra da Gilan valisi Kârkiyâ Mirza Ali'nin daveti ile Lâhicân'a götürülmüşlerdir. Tarikat mensupları kendisine son derece bağlı olup, Lahican'da gizlendiği dönemlerde tarikatın üst düzey şahısları tarafından, özellikle Kadı

¹ Tahsin Yazıcı, Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi c. X 54'de doğum tarihini 9 Temmuz 1488 vermekte olmakla birlikte bu doğru değildir.

² Babek Cavanşir- Ekber N. Necef, *Şah İsmail Hata'i Külliyyatı*, Kaknüs İstanbul: Yayınları, 2006, 111; Tufan Gündüz, "Şah İsmail", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38, İstanbul: TDV Yayınları 2010, 253.

(Muallim Sadr) Şemseddin Lahicî tarafından yetiştirilmiştir. Bu dönemde Farsça, Arapça, Kur'an, tefsir ve İsnâaşeriyye Şiası usulünü, Kızılbaş reislerden de savaş taktiklerini öğrenmiştir. Ayrıca, Lâhicân'da bulunduğu bu dönemde Karacadağ, Turman, Mişkin ve Anadolu'da yaşayan Kızılbaş Türkmenler gruplar halinde gelerek İsmail'i ziyaret etmişlerdir.³

1498 yılında Akkoyunlu Rüstem Bey'in ölümü İran'ı tekrar kargaşa ortamına sürüklemiştir. Akkoyunlu ülkesi Murad Bey ve Elvend Bey arasında paylaşılmıştır. Azerbaycan ve Diyarbekir Elvend Bey'in, Irak-ı Arap, Fars ve diğer yerler Murat Bey'in hakimiyetine geçmiştir. Ayrıca Bayındırlı Murad Bey Yezd'de, Muhammed Kere Eberkûh'ta, Hüseyin Kiyâ Çelâvî Simnân, Har ve Firûzkûh'ta, Pürnek Bârik Bey Bağdat'ta, Sultan Hüseyin Mirza Horasan'da ve Ebü'l-Feth Bey Kirman'da kendi başlarına, bağımsız gibi hareket etmeye başlamışlardır. Bu karışık durumdan istifade etmek isteyen Kızılbaş ileri gelenleri İsmail'in ortaya çıkmasına karar vermişlerdir. Henüz on iki – on üç yaşlarında olan İsmail Gilan'dan ayrılıp, Erdebil'e gitmiştir. Lahican'dan Ağustos 1499 tarihinde ayrıldığında yanında Şamlu Hüseyin Bey Lala, Abdü'l-Ali Bey Dede, Hadım Bey Halife, Karamanlı Rüstem ve Bayram Beyler, İlyas Bey Aykut oğlu Hunuslu ve Kaçarlardan Kara Piri Bey'den oluşan yedi kişilik müşavirinin gözetim ve sıkı korumasında Erdebil'e doğru harekete geçmiştir. İlk zamanlar 700 kişi civarında olan birliği Şamlu ve Rumuların katılımı ile Tarom'da 1500'e ulaşmıştır. Ancak, kısa bir süre sonra Erdebil hakimi Cekirli Ali Bey'in baskısı ile Erdebil'den ayrılmak zorunda kalmıştır. Buradan Karabağ'a yönelen İsmail, aynı günlerde Karakoyunlu Devletini yeniden canlandırmayı düşünen Baranî Hüseyin Bey ile herhangi bir çatışmaya girmeden Erzincan'a yönelmiştir (905/1500).⁴

Bir müddet Anadolu'da kalan Genç İsmail, şeyhlerinin şah olmak maksadı ile Anadolu'ya geldiğini haber alan Kızılbaş Türkmenler onun etrafında toplanmaya başlamışlardır. Ustaclu Türkmenleri, İsmail'i Bingöl yaylalarına davet ederek görkemli bir şekilde karşılamışlardır. Bu durum etraftaki Türkmenler tarafından duyulunca kalabalık kitleler halinde şahın hizmetine katılmaya başlamışlardır. Avşar, Çepni, Şamlu, Dulkadırlı, Tekeli, Rumlu, Kaçar, Varsak ve diğer aşiretlere mensup Kızılbaş Türkmenler İsmail'in askerî gücünü kısa sürede artırmışlardır. Ancak, II. Bayazıd'ın aldığı etkili tedbirler yüzünden Şah İsmail ve taraftarları istikametlerini o sıralarda

³ Cavanşir- Necef, *Şah İsmail Hata'i Külliyyatı*, 112; Gündüz, "Şah İsmail", 253; Oktay Efendiyev, *Azerbaycan Safeviler Devleti*, Bakı: (Yayın evi yok)1993, 37.

⁴ Gündüz, "Şah İsmail", 253-154; Cavanşir- Necef, *Şah İsmail Hata'i Külliyyatı*, 2006, 112.

siyasî karışıklık içinde bulunan Akkoyunlu ülkesine yöneltmek zorunda kalmışlardır. Bu zorunluluk aslında İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyt'ten beri verilen mücadelenin meyvelerini toplamak üzere harekete geçmesine sebep olmuş olup, 1500 yılında Erzincan'dan ayrılarak, ilk darbesini vurmak ve intikam almak için Şirvan'a saldırmıştır. Şirvanşah Ferruh Yesâr'ın 20.000 süvari ve 6.000 piyadeden oluşan ordusunu 7.000 kişilik ordusu ile Cebanî savaşında perişan etmekle kalmamış, Şirvanşah'da öldürülmüştür. Şamahı ve Bakü bu gelişmeler üzerine teslim olmuştur. Burada Şah İsmail'in emri ile zengin Şirvan hazinesinden bir altın bile alınmaksızın tamamı nehre dökülmüştür. Bu zafer sadece İsmail'in gücünü artırmakla kalmamış, bir nevi kutsallaşmıştır.

Temmuz – Ağustos 1501⁵'de Şerur mevkiinde Akkoyunlu Elvend Mirza'nın da hezimete uğratılması sonucu Tebriz'in de ele geçirilmesi neticesinde Safevi Devleti kurulmuştur. İsmail Tebriz'de tahta oturarak şah adını almıştır. Şiiliği resmî mezhep ilân ederek on iki imam adına hutbe okutup, sikke kestirmiştir. Ezanı da değiştirmiştir. Hocası Şemseddin Lâhicî'yi sadaret makamına getirmiştir. ⁶

Akkoyunlu mirası üzerinde doğan Safevilerin, bir diğer ifade ile Şah İsmail'in İran'da ortaya çıkışı ile birlikte Osmanlı Devleti ile sınırdaş olması, yeni devletin oldukça tehlikeli görülen dinî-siyasî misyonunu ikâme ve ihraç teşebbüslerini dönemin çağdaş Osmanlı kronikleri, ortaya çıkan yeni değişimleri muhtemelen anlamakta ve aktarmakta zorluk çekmişlerdir. Onlara göre asiler Osmanlı ordusu ile savaştıktan sonra Acem diyarına geçip, Şah İsmail'e iltihak etmişlerdir. Hatta Şah İsmail bunların yanına gelmelerini garipsemiş, çeşitli suallerle bunun sebebinin anlamak istemiştir. Açık ki I. Selim dönemi öncesinde kaleme alınmış olan tarihlerin yazarlarının çoğunun zihni bu olaylar sebebi ile oldukça karışık olup, vaziyeti tefhimde zorluk çekmişlerdir. Öyle ki, Kemalpaşazade'nin II. Bayezid'in emri ile yazdığı ve ona sunduğu tarihinin ilk versiyonunda dahi buna benzer bir durum göze çarpmaktadır. Meselenin iyice idrak edildiği I. Selim döneminde Safeviler'in dinî yönelimleri ve şia hakkında sert fetvalar verecek olan ve bu konuda bir de risale kaleme almış bulunan Kemalpaşazade, II. Bayezid devrini henüz padişahın sağlığı sırasında yazarken meseleyi daha sonraki katı dinî çekişmenin mahut formülü ile değil de daha yumuşak ifadelerle aktarması dikkat

⁵ Gündüz, “Şah İsmail”, 1502 tarihini vermektedir, 254.

⁶ Cavanşir-Necef, *Şah İsmail Hata'i Külliyyatı*, 112-113; Gündüz, “Şah İsmail”, 254; Ali Kafkasyalı, *İran Türkleri*, İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları, 2010, 30.

çekicidir.⁷ Dönemin aydınlarından farklı olarak idareciler, Şah İsmail'in ortaya çıkışını ve Tebriz'i ele geçirmesini, Anadolu ile yakın ilişkisini, Orta Anadolu ve Teke-ili bölgesindeki hareketlenmeleri yakından izleyerek ilk andan itibaren irtibatı kesmeye yönelik oldukça radikal sayılabilecek tedbirleri alma gereği duymuşlar ve bunda da başarılı olmuşlardır.⁸ Hatta, Ahmet Yaşar Ocak'ın ifadesi ile XVI. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı Merkezî yönetiminin Kalenderiler'e karşı sertleşmesinin belki daha önemli bir başka sebebi ise, muhtemelen bu sıralarda Anadolu'da yaygınlaşmaya başlayan Şii-Safevi propagandası olmuştur. Şah İsmail'in İran'da 1500'lerin başında resmen Safevi Devleti'ni kurmasını müteakip, Anadolu'ya yolladığı halifeleri aracılığı ile başlattığı propaganda ile Osmanlı merkezi yönetiminin Kalenderiler'e karşı giriştiği sert politikanın aynı zamana rastlaması muhakkak ki bir rastlantı değildir.⁹

Bu sırada yeniden toparlanmaya çalışan Elvend Bey'i Tebriz yakınlarında 1503 yılında ise, Hemedan yakınlarında Elma Kulağı denilen yerde Akkoyunlu Murat'a karşı kazanılan zafer ile üç yıl içinde Aran ve Şirvan'ı, Diyarbakır ve çevresini, Azerbaycan'ı, Irak-ı Acem'i, Kirman ve Horasan'ı ele geçirmiştir. Az sayıda kuvvet ile bunları başaran Şah İsmail Dulkadır Beyliği üzerine yürüyerek bu bölgeden bazı Türk boylarının kendisine katılarak İran'a göç etmelerini sağlamıştır. Aslında İran Türklüğünün büyük çoğunluğu Anadolu'dan İran'a dönenlerden oluşmaktadır. Bu sadece İlhanlı, Akkoyunlu ve Karakoyunlu dönemlerine göre daha küçük gruplarla başlayan odlunun Şah İsmail'in İran'a hakim olmasından sonra büyük küteller halinde tezahür etmesidir.¹⁰

Aynı tarihlerde toparlanma mücadelesi veren Elvend Bey'i Tebriz yakınlarında, Akkoyunlu Murad Bey'i de Hemedan yakınlarında Almakulağı savaşında mağlup etmiştir (1503). Bu şekilde, Irak-ı Arap, Horasan ve Hûzistan toprakları dışındaki bütün Akkoyunlu topraklarının büyük bir kısmı ele geçirilmiştir. 1504 yılında önce Firûzkûh,

---

⁷ Feridun M. Emecen, "Osmanlı Devleti'nin "Şark Meselesi"nin Ortaya Çıkışı İlk Münasebetler ve İç Yansımaları", *Tarihten Günümüze Türk – İran İlişkileri Sempozyumu*, Ankara, 2003, 34.

⁸ Emecen, "Osmanlı Devleti'nin "Şark Meselesi"nin Ortaya Çıkışı İlk Münasebetler ve İç Yansımaları", 42.

⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderiler (XIV – XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: Kırkambar Kitabevi, 1999, 122.

¹⁰ İsmail Aka, "Anadolu'dan İran'a Göçler", *Tarihten Günümüze Türk – İran İlişkileri Sempozyumu*, Ankara, 2003, 57-63; Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, 177; Cavanşir- Necef, *Şah İsmail Hata'i Külliyyatı*, 112-113; Gündüz, "Şah İsmail", 254; Kafkasyalı, *İran Türkleri*, 52

Gülhandan ve Ats kaleleri zaptedildiği gibi, ardından Mâzenderân, Lâhicân ve Cürçân hakimleri şahın huzuruna gelerek itaat ettiklerini bildirmişlerdir.¹¹

Şah İsmail 1507 yılında Diyarbekir'e doğru genişlemeye çalışan Dulkadiroğlu Alaüddeve Bey'e karşı harekete geçmiş, ancak Alaüddeve Bey savaşmaya yanaşmayınca Maraş ve Elbistan'ı tahrip ederek Tebriz'e dönmüştür.

Bir yıl sonra 1598 yılında ise, Irak-ı Acem'e doğru harekete geçen Şah İsmail, Bağdat hakimi Pürnek Bârik Bey kızıl bürk giyerek şaha itaatini bildirmesine rağmen, iltifat görmeyince şehri terk etmiştir. Bağdat'tan sonra Kerbela, Necef ve Sâmerâ'ya giden Şah İsmail, on iki imama ait türbeleri tamir ettirdikten sonra, Luristan ve Hürremâbâd üzerine sefere çıkıp, Havîza; Dizful ve Luristan'ı ele geçirmiştir.¹²

Başta Şeyh Şah ayaklanması olmak üzere İran'ın içinde bulunan karışık dönemden istifade eden Özbek Han'ı Şeybani Han sınırlarını Meşhed ve Horasan'a kadar genişletmiş, Kirman'a akınlar düzenlemeye başlamıştır. Şah İsmail, Şeybani Han'a elçiler göndererek saldırılarından vazgeçmesini ve İran'a ait olan toprakları boşaltmasını istemiştir. Bu teklife Şeybani Han, Kızılbaşları tahrik ederek hacca gitmek niyetinde olduğunu ve bütün İran topraklarını geçmek istediğini bildiren mektuplar yazmıştır. Bu yaklaşım üzerine Şah İsmail Şeybani Han üzerine harekete geçerek, Damgan, Gürgân ve Meşhed'i zaptettiği gibi, 1510 yılında yapılan savaşta Şeybani Han'ı ağır bir mağlubiyete uğratmakla kalmamış savaş meydanında ölü ele geçirmişlerdir. Bunun sonucu Merv'de Safevilerin kontrolüne geçmiştir.¹³ Böylece Şah İsmail on yıl gibi kısa bir süre içinde Ortadoğu'nun göbeğine hükmeder bir duruma gelmiştir.

Özbek Hanlığı'nın başına geçen Ubeydullah Han 1512 yılında Horasan'a girerek Herat'a kadar her yeri ele geçirmesine rağmen, Şah İsmail, Horasan'a ordu sevk edip Herat, Belh ve Meşhed'i geri almıştır.

Diğer taraftan Şah İsmail'in askerî gücünü oluşturan Türkmenlerin ağırlık merkezinin Anadolu olması dolayısı ile Osmanlı topraklarına olan ilgisi hiç azalmamıştır. 1512 yılında Rumlu Nur-Ali Halife Kızılbaş Türkmenler'i toparlayıp Safevi ordusuna katılmalarını sağlamak amacı ile Anadolu'ya gönderilmiştir. Nur-Ali, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan topladığı Kızılbaş Türkmenler ile Tokat yakınlarında Osmanlı ordusunu bozguna uğratmıştır. Hükümdarın torunu ve Şehzade Ahmed'in oğlu

¹¹ Gündüz, "Şah İsmail", 254.

¹² Gündüz, "Şah İsmail", 254.

¹³ Gündüz, "Şah İsmail", 254.

Murad'ın Kızılbaz tacı giymesi devlete olan inancı sarsmıştır. Ayrıca, Sultan Selim, Şah İsmail'e karşı harekete geçmeden önce, özellikle Orta Anadolu'daki Kızılbazlar hakkında çok iyi bir tahkikat yapılmasını istemiştir. Bu konuda sağlıklı bir karar alınması için bizzat kendi başkanlığında bir divan toplayıp, bu husustaki fikirlerini açıklayarak *ülke içindeki bu tehlikeyi önlemedikçe Şah İsmail'e karşı harekete geçilemeyeceğini, çünkü savaş sırasında onların ordunun gerisinde saklanabileceklerini* söylemiş, bu nedenle büyük küçük bütün Kızılbazları tespit ettirdikten sonra onların bir kısmını öldürtüp, bir kısmını da hapse attirmiştir.¹⁴ Bir diğer ifade ile Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'in tarafını tutan ve ayaklanmalara katılan veya isyan çıkarmalarından endişe edilen 40 bin kadar Anadolu Türk'ünü cezalandırmıştır.¹⁵ Diğer taraftan Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar zamanında İran'daki halkın çoğu Sünni'dir. Şah İsmail devrinde ise, Şiilik hakim din olmuştur. II. Bayazıd döneminin karışık olayları ve kardeşler arasındaki mücadeleler neticesinde, Anadolu'dan gelen dalga dalga göçler ile Şah İsmail'in etrafı Türkmenlerle dolmuştur.¹⁶

Tahta çıkan Yavuz Sultan Selim hem devletin itibarını yeniden kazandırmak hem de Safeviler'in Anadolu ile olan irtibatını kesmek maksadı ile hazırlıklara başlamıştır. Sultan Selim, Özbek Han'ına da haber göndererek onun, babasının intikamını almak için harekete geçmesini bildirmiştir.¹⁷ Diyarbakir hakimi olan Ustacalu Muhammed Han, Dulkadır ve Memlük birliklerine karşı kazandığı küçük çaplı başarılarının etkisi ile Yavuz Sultan Selim'e hakaret dolu bir mektup göndermiştir. Ancak iki tarafı savaşa sürükleyen asıl sebep, Akkoyunluların Osmanlı Devleti ile sınır olan batı topraklarının sahipsiz kalması olmuştur.

Tüm bu gelişmelere ilaveten, Şeyh Haydar'ın sadık Halifesi Antalya Teke Türkmenlerinden Şah Kulu'nun Anadolu'da büyük olaylar çıkarması; Şah İsmail'in halifelerinden Nur Ali'nin Tokat'ta Şah İsmail adına hutbe okutması gibi olaylar da Şah İsmail ile savaşın kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.¹⁸

Yavuz Sultan Selim, Edirne'den İstanbul'a geldikten sonra, Şah İsmail'in halifelerinden olan ve hapiste bulunan Kılıç adlı birisi vasıtası ile İzmit'ten Şah'a Farsça

¹⁴ Yaşar Yücel, Ali Sevim, *Osmanlı Klasik Döneminin Üç Hükümdarı: Fatih Yavuz Kanuni*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, 116-117.

¹⁵ Tacüttevarih'ten naklen İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, 257.

¹⁶ Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1989, 46.

¹⁷ Fehmeddin Yıldız Başar, Ed. Dursun Hakkı "Safeviler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989, 542.

¹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 255.

bir mektup göndermiştir. O, bu mektubunda, “Şah’ın Müslümanlığa aykırı olan hareketlerinden, zulümlerinden bahsederken kendisinin Müslümanlığı kuvvetlendirip zulmü kaldırmak için faaliyete geçtiğini, yaptığı kötü işler sebebi ile öldürülmesine fetva verildiğini, kılıçtan önce islamiyeti kabul etmesi gerektiğini ve atlarının ayaklarını bastıkları yerlerin kendisine verilmesini, bu nedenle İstanbul’dan hareket ettiğini ve bizzat savaşa hazır olacağını” bildirmiştir. Elçi Kılıç’tan Hemedan’da mektubu alan Şah İsmail de, “savaşa hazır olduğunu” bildirmiştir.¹⁹

Osmanlı ordusunun İran topraklarında ilerlediği haberi Şah İsmail’e ulaştığında Hemedan’da olup, Osmanlı ordusunu karşılamaya çıkmıştır. Osmanlı ordusunun tedbirsiz bir şekilde Çaldıran ovasına girdiği esnada Kızılbaş reislerini toplayıp müşaverede bulunduğu, Ustacalu Muhammed Han’ın düşman ordusunun toparlanmasına fırsat vermeden savaşa girişilmesi hususundaki telkinini dinlemeyerek beklediği, bunun sonucunda da Osmanlı ordusunun toparlanmasına imkân vermiş olduğu belirtilmektedir. 23 Ağustos 1514 tarihinde Hoy yakınlarındaki Çaldıran ovasında yapılan savaşta Safeviler ağır bir yenilgiye uğramıştır. Savaş sonrasında Kemah ve Diyarbakir Osmanlıların eline geçmiştir.²⁰

Aslında Çaldıran savaşı Şah İsmail’in yenilmesine ve kutsal gücün yenilmez olmadığına ilişkin inancı sarsmanın ötesinde, Safevilerin durumunda pek bir şey değiştirmemiş, aksine aralıklarla yüzyıldan fazla bir süre devam edecek olan Osmanlı – Safevi savaşlarına yol açmıştır. Şah İsmail, yenilgiden sonra hem bürokraside, hem de askerîyede yeni tayinler gerçekleştirmiştir. Savaşta hatalı davrandığına inandığı kumandanlarını öldürmüştür. Osmanlılar ile barış yapabilmek için Yavuz Sultan Selim’e elçiler gönderdiyse de, bu çabaları bir netice vermemiştir. Çaldıran mağlubiyeti Şah İsmail’i de olumsuz etkilemiştir. Bundan sonra hayatının sonuna kadar hiçbir sefere çıkmadığı gibi, siyahlar içinde dolaşmıştır²¹.

1520 tarihinde Yavuz Sultan Selim’in vefatı öncesine kadar Şah İsmail’in özellikle tek seferde ortadan kaldırılan Memlûkler’i gördükten sonra, Yavuz ile barış antlaşması imzalayabilmek için elçiler göndermeye devam etmiştir. Fakat bütün bunlar Yavuz’u Kızılbaş devletine son vermek şeklindeki asıl gayesinden bir türlü vazgeçirememiştir. Yavuz’un vefatı, Safevi Devleti’nin kurucusuna derin bir nefes aldırıştır. Ona göre, devletini ve kendisinin varlığını tehdit eden bir büyük tehlike

¹⁹ Yücel- Sevim, *Osmanlı Klasik Döneminin Üç Hükümdarı*, 118-119.

²⁰ Gündüz, “Şah İsmail”, 255.

²¹ Cavanşir- Necef, *Şah İsmail Hata’i Külliyyatı*, 113.

sona ermiştir.²² Şah İsmail 1524 yılında henüz daha 38 yaşında iken geçirdiği bir iç kanama sonucu vefat etmiştir. Öldüğünde ardında sağlam bir imparatorluk ve her bakımdan önemsenecek bir siyasî ve kültürel miras bırakmıştır. Şah İsmail'in 24 yıllık saltanat döneminde Türkçe ordu dili olmanın da sınırlarını aşarak devlet kurumlarınca da kullanılmaya başlamıştır.

Akbarınoshat'a göre, Şah İsmail, kendini beğenen, ama aynı zamanda mütevazı olan, hem inatçı hem mülayim, hem sitemkar hem de şefkatli, hem çok cömert, hem de geciken vergilere tahammülü olmayan, hakkı bilen ve bilmeyen, hem çok öfkeli, ama aynı zamanda affedici olması gibi birbirine tamamen zıt özellikleri kendisinde toplamıştır. Cesur bir savaşçı olması yanında, siyasi alanda ve tedbirli politikalar izleme konusunda zayıf olduğu bilinmektedir. Bir başka özelliği ise, engeller karşısında ani tepki vermesidir.²³

Venedikli bir tacir, onun güçlü, geniş omuzlu, açık tenli ve kalın bıyıklı olduğunu belirtmiş, Şah'ın sol eli ile ok attığını ifade etmiştir. Sade ve mütevazı olup, bundan dolayı sufiler onu çok sevmiş, az miktarda yemeğe razı olduğu gibi, hiçbir zaman yemekten dolayı kimseyi sorgulamamıştır. Savaşa normal kıyafetleri ile katılmış, ama düşmana karşı çok sert olmuştur.

Mektuplarda saygılı olmaya çalıştığı gibi tehdit ve kinaye isteyen mektupları kendi zevk ve siyasetine göre cevaplamıştır. Bazen inatçılığı tutar, böyle durumlarda sufiler bile onu ikna etmek için fal bakmış, istihareye yatmış, ancak bazen bu durumda isteklerini kabul ettirmişlerdir.²⁴

Şah İsmail'in kurduğu Safevi Devleti ile birlikte Türkçe de resmi dil olmuştur. Pek çok şair Türkçe şiir yazmaya başlamıştır. Bugün Tebriz hala en sade Türkçenin konuşulduğu bir şehir durumundadır.

Kendisi de Hatayi mahlası ile şiirler yazan Türkçe, Farsça ve Arapça şiir yazabilecek kadar hakimdir. Aruz vezni yanında şiirlerinde hece veznini de kullanmıştır. Divan, Dahnâme ve Nasihat-nâme isminde üç şiir kitabı da vardır. Şah İsmail'in ilim adamlarını ve sanatkârları koruması neticesinde, Tebriz merkezli Azerbaycan ve İran'da bütün pozitif ilimlerle birlikte, Türk dili, musiki, mimari, resim vb. sanatlar altın çağını yaşamıştır. Tebriz, Herat gibi önemli bir kültür merkezini geçmiştir.

²² Sümer, *Safevi Devleti'nin kuruluş ve Gelişmesinde...*, 40-41.

²³ Maryam Akbarınoshad, "Şah İsmail ve Osmanlılar ile İlişkileri", Ankara Üniversitesi, Ankara, 2011, 56-57.

²⁴ Akbarınoshad, "Şah İsmail ve Osmanlılar ile İlişkileri" 57.

Sonuç

Burada şunu rahatlıkla ifade edebiliriz ki, Safevi Devleti, Anadolu göçebe ve köylü Türkler tarafından kurulmuştur. Bu Anadolu kurucu halk, Şah İsmail'in dedesi Şeyh Cüneyt tarafından hazırlanmış, babası Şeyh Haydar tarafından teşkilatlandırılmış, Şah İsmail tarafından da harekete geçirilip Safevi Devleti kurulmuştur. Safevi Devleti'nin kurulması İran'da hâkimiyetin bir Türk hanedanından diğerine geçmesinden başka bir şey değildir. Yani, Safevi Devletinin kuruluşu için alt yapıyı hazırlayan, kuran, geliştiren ve yükseltenler tamamen Türk boylarıdır. Safevi Türkleri, kendilerini her zaman İran'ın aslı unsurları arasında saymışlar, devletin temelini teşkil ettiklerine inanmışlar ve Türk adını büyük bir gurur ile taşımışlardır.²⁵ Ünlü Azerbaycan tarihçisi Oktay Efendiyev'in taabirince desek "Osmanlı-Safevî savaşları iki kardeş Türk halkı (Osmanlı ve Azerbaycan Türklerinin) arasındaki bir düşmanlık değildir. Bu savaş Osmanlı ve Safevî devletlerinin egemen sınıfların ekonomik ve siyasi çıkarlarının çatışması olarak değerlendirilebilir. 16. yüzyılda siyasi nedenler yüzünden tırmanan Sünni-Şii düşmanlığı bu iki Türk devleti arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirmişti. Aynı dönemde Avrupa devletleri iki Müslüman ve Türk devletini çeşitli bahanelerle birbirine karşı savaşa tahrik ederken onları zayıflatmaya ve Osmanlıların Güneydoğu Avrupa'daki işgallerini engellemeye çalışmışlardır".²⁶

---

²⁵Kafkasyalı, *İran Türkleri*, 9.

²⁶Efendiyev, *Azerbaycan Safevî Devleti (16. yüzyıl)*, çev. Ali Asker, Bakü-İstanbul: TEAS Press Neşriyat Evi, 2018, 16.

Kaynaklar

- AKA, İ., “Anadolu’dan İran’a Göçler”, *Tarihten Günümüze Türk – İran İlişkileri Sempozyumu*, Ankara, 2003.
- AKBARINOSHAD, M., “Şah İsmail ve Osmanlılar ile İlişkileri”, Ankara Üniversitesi Ankara, 2011.
- BAŞAR, F.- YILDIZ, H. D. (Redaktör), “Safeviler”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.
- CAVANŞİR, B.- NECEF, N. E., *Şah İsmail Hata'i Külliyyatı*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006.
- OKTAY, E., *Azerbaycan Safeviler Dövləti*, Bakı: (Yaynevi yok), 1993.
- OKTAY, E., *Azerbaycan Safevî Devleti (16. Yüzyıl*, çev. Ali Asker, İstanbul: TEAS Press Neşriyyat Evi, Ocak 2018..
- EMECEN, F., M., “Osmanlı Devleti’nin “Şark Meselesi”nin Ortaya Çıkışı İlk Münasebetler ve İç Yansımaları”, *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu*, Ankara, 2003.
- GÜNDÜZ, T., “Şah İsmail”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 38: 253-255, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- KAFKASYALI, A., *İran Türkleri*, İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları, 2010.
- OCAK, A. Y., *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderîler (XIV – XVII. Yüzyıllar)*, Ankara: Kırkambar Yayınları, 1999.
- SÜMER, F., *Safevi Devleti’nin kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- UĞUR, A., *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1989.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, c.II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.
- YÜCEL, Y. – SEVİM, A., *Osmanlı Klasik Döneminin Üç Hükümdarı: Fatih Yavuz Kanuni*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.